
Az 1270. évi tuniszi kereszties hadjárat

Michael Lower a bevezetőben felteszi a kérdést: miért támadták meg a keresztiesek Tuniszt, ezt a békés észak-afrikai kikötőt ezer mérföldekre a Szentföldtől. A magyarázathoz nem elég az európai történelmet, a Mediterráneum és a Közel-Kelet múltját tanulmányozni. Szélesebb látószögű kutatásokra van szükség. Lower a Mediterráneum valamennyi szereplőjének szándékait igyekezett figyelembe venni, arab forrásokból is dolgozott. A középkori Mediterráneum ugyanis számos etnikumnak, nyelvnek, és széthúzó közösségnek az otthona, közlekedési területe volt.

A kereszties hadjáratok a latin-keresztény világ és szomszédai között történt összeütközések sorozatából álltak – állapítja meg *Lower*. *Runciman* hatalmas feldolgozásában ezt írja: tekintsük bár „a legnagyobb és legromantikusabb keresztény kalandnak vagy a legutolsó barbár hadjáratoknak ... a kereszties hadjáratokat, mindenképpen a középkor legfontosabb eseményei között kell számon tartanunk őket”.¹ És „A Szent Háború nem volt más, mint az Isten nevében évszázadokon át tanúsított vallási türelmetlenség.”² *Oscar Halecki* azt állapítja meg, hogy „ez volt az európai nemzetek... első közös vállalkozása”, de „tökéletesen egyoldalú a kereszties háborúk ... teljesen európai és keresztény jellegének ilyen leszűkítése”³ hiszen *Gibbon* szerint „ez az egész világ küzdelme volt.”⁴

A kereszties hadjáratok történelmi szerepét két iskola eltérően értelmezi. A „mediterrán tanulmányok” tudósai, *Fernand Braudel* követői úgy vélik, a Földközi-tenger mellett élő keresztényeknek és

1 Steven Runciman: A kereszties hadjáratok története, Osiris Kiadó, Bp., 2002. 13. o.

2 Uo. 993. o.

3 Oscar Halecki: Európa millenniuma, 2000/Századvég, Bp., 1993. 161–162. o.

4 *Gibbon* szerint „ez az egész világ küzdelme volt”. Idézi Runciman, 13. o.

muszlimoknak a földrajzi adottságok és a mezőgazdálkodási gyakorlat által kialakított kultúrája közös volt a megosztó vallási különbségek ellenére is. A másik iskolát „civilizációk összecsapás”-ának nevezhetjük, ők *Samuel Huntington* és *Bernard Lewis* nyomán az iszlám—keresztény ellentétet annyira élesnek tekintik, hogy abból már csak konfliktusok következhetnek. Az egyik felfogás szerint a természeti környezet befolyásolja az emberi civilizációt, a másik szerint a vallási elkötelezettség. Egyikük szemében a vallási különbségeken felül lehet emelkedni, a másik csoport ezt lehetetlennek tartja. A középkori Mediterráneum egyfelől hatalmas konfliktusok helyszíne volt a keresztes hadak és a dzsihád között, másfelől éppen a sokféleség következtében a vallási türelem, a személyi keveredés és az együttműködés területe lett.

A tuniszi keresztes hadjárat okait szintén kétféleképpen ítélték meg. A „civilizációk összecsapása” verzió szerint IX. Lajos francia király (1226–1270) keresztény hitre akarta téríteni az iszlám Mediterráneumot, ezért támadt Tunisz és annak emírije, al-Musztanszír (1249–1277) ellen. A „mediterrán tanulmányok” változat pedig úgy látja, hogy Lajos fiatalabb testvére, Anjou Károly, Szicília királya (1266–1282) rendszeres adófizetőjévé akarta tenni al-Musztanszírt. Eszerint a keresztes hadjáratokat vagy a lelkekért vívták, vagy a pénzért. Lajos és Károly mindketten megtalálták Tuniszban, amit akartak: muszlim lelkeket és anyagi javakat.

Lower főleg *David Nirenberg*, *Cemal Kafadar* és *Peter Jackson* könyveire támaszkodott. IX. Lajosról ezt írja: kiemelkedő uralkodó volt, hatalmas, gazdag és mélyen hívő keresztény. Bajbarsz, Egyiptom és Szíria szultánja kipcsák török rabszolgaként került Egyiptomba, ott elit katonai kiképzést kapott, áttért az iszlámra, mameluk lett. Mind a két uralkodó üldözte a más hitűeket, és mindketten meg akarták szerezni a nyugat-ázsiai partokat.

A Közép-Mediterráneumban egy másik dinasztiapár között is konfliktus alakult ki: az egyik keresztény, a másik muszlim volt. Az északi parton Anjou Károly volt az úr. Ő is Capeting, Lajos öccse, 1266-tól Szicília királya, aki birodalmat akart teremteni Bizáncból az Ibériai-félszigetig. A Hohenstaufok viszont vissza akarták szerezni

Szicíliát, s ehhez támogatást kaptak Tunéziától. Tunéziában ekkor a Hafszida dinasztíából való al-Musztanszír emír uralkodott. Neki szüksége volt a szicíliai búzára, ezért 1267-ben expedíciós sereget küldött Szicíliába, ezzel aztán hosszú ellenségeskedés vette kezdetét.

A tuniszi keresztes hadjárat igen vad küzdelem volt a keresztények és a muszlimok között, de ezzel párhuzamosan tárgyalások folytak a felek között a kereskedelemről, a szabad közlekedésről. Az ellenségeskedés és az együttműködés mindvégig keveredett. Ebből nem káosz lett, hanem a különbségek kölcsönös elismerésén alapuló együttműködés.

A tuniszi hadjárat előzménye a manszúrai csata volt a franciák és az egyiptomiak között 1250. február 8-án. IX. Lajos maga vezette a csapatait. Damietta kikötő városát elfoglalták, a manszúrai erődnél azonban az egyiptomi szultán testőretől, Bajbarsztól és mameluk hadseregétől vereséget szenvedtek. A keresztések sok halottat vesztek. A holttestek betegségeket terjesztettek, élelem nem volt. A franciák letették a fegyvert. A manszúrai csata után Bajbarsz Egyiptom és Szíria szultánja lett. Lajost megalázták, fogságra vetették.

Az egyiptomi hadsereg jórészben mamelukokból, eredetileg kipcak törökökből állt, akiket az 1240-es években a mongolok legyőztek, és rabszolgapiacokon eladtak. Egyiptomban az Ajjubidák, Szaladin szultán utódai örömmel fogadták az íjjal, nyíllal lóhátról harcoló török nomádokat, és további katonai kiképzésben részesítették őket. A történelem ironiája, hogy a mongolok akaratlanul létrehozták azt a mameluk hadsereget, amely néhány évtized múlva legyőzte őket Szíriában. Szaladin unokája, al-Szalih megszerezte a hatalmat Kairó fölött, 1245-ben elfoglalta Damaszkuszt. IX. Lajos egyiptomi inváziója hírére Damiettába sietett, de a kikötő elesett, al-Szalih meghalt. Az új szultán, Turán sah szabadon bocsátotta Lajost és katonáit 400 000 livres-ért. Turán sahot a lázadó mamelukok vezére, Bajbarsz menekülés közben megölte.

Az 1250-es években a mongolok hatalmas területet foglaltak el Koreától Közép-Európáig. A nomád pásztornép az állataival könnyen költözött, íjászai rendkívül mozgékonyak voltak. Az 1250-es

évek elején Hülegü vezetésével megtámadták Iránt, elfoglalták Bagdadot, megölték az Abbászida kalifát. 1260-ban bevették Aleppót, meggyilkolták az Ajjúbida helyőrséget. Az örmény és az antiochiai uralkodó behódolt a mongoloknak, Damaszkusz is megadta magát.

A Bajbarsz vezette mamelukok Galilea területén ütköztek meg Kituka mongol vezér csapataival 1260. szeptember 3-án. A mamelukok győztek, Kituka holtan maradt a csatatéren. A mamelukok uralma kiterjedt Szíriára, és mivel Kutuzt megölték, Bajbarsz lett Egyiptom és Szíria szultánja.

Bajbarsz felemelkedése a rabszolgaságból a szultánságig rendkívüli volt. 17 éves uralkodása alatt (1260–1277) erős katonaságával megállította a mongolokat az Eufrátesznél. A mameluk állam katonai autokrácia lett, a polgári adminisztrációt is katonai mintára szervezték meg. Diplomáciai kapcsolatai kiterjedtek voltak, jó viszonyban volt Szicília Hohenstaufen uralkodójával, Manfréddal. Az Ilkánátus nevű mongol állam vezérével szemben Bajbarsz az Aranyhorda kánjával szövetséget kötött. A hitetlen frankok és az Ilkánátus ellen dzsihádot hirdetett. Egyiptomban betiltotta a hasis- és borfogyasztást és a prostitúciót.

Bajbarsz a frankok ellen fordult, 1263-ban megtámadta Názaretet és Akkont. 1265-ben Hülegüre, az Ilkánátusra támadt, majd a frank kézen lévő Cesareára és Arszufra, és mindkettőt porig rombolta, még a termőföldeket is elpusztította, hogy ne legyen a keresztieseknek élelmük. Ekkor Hims és Tripoli következett, végül elfoglalta Szafadot, és 1500 templomos lovagot lefejeztetett. Bajbarsz célja a kereszties államok elfoglalása volt.

Lajos, a fogságból szabadulva szentföldi erődítmények újjáépítésén dolgozott. 1254-ben hazahajózott Franciaországba. Megváltozott, szerényen élt. Csökkentette a korrupciót, az uzorás zsidókat kiűzette az országból, de azokat, akik „a saját kezük munkájából vagy kereskedésből élnek”, nem bántotta. Megegyezett III. Henrik angol királlyal, hogy kárpótlás fizetése ellenében Normandia a franciáké marad. Az aragón uralkodóval is megállapodott a határokról, Montpellier aragón kézen maradt. Lajos a zsidók és a muszlimok kivételével mások szemében *rex pacificus* lett.

1266-ban a pápa biztatására Anjou Károly keresztes háborút indított Hohenstaufen Manfréd ellen és elfoglalta Sziciliát. Kelemen pápa 1266 áprilisában egy kisebb hadjáratot szervezett a Szentföldre. Az ilyen kisebb létszámmal, korlátozott céllal indított keresztes hadjáratot *passagium particulare* néven ismerik a történészek. Amikor híre érkezett, hogy Bajbarsz elfoglalta Szafadot, és kivégeztette a templomos helyőrséget, IX. Lajos bejelentette, indul a Szentföldre. Sokan nem helyeselték, hogy a beteg, öreg király hadba száll.

1267 nyarán a Hohenstaufen-dinasztiához hű száműzöttek vissza akarták foglalni Sziciliát. Károlynak ismét meg kellett birkóznia velük, és al-Musztanszírral is, aki Tunéziából fenyegette Sziciliát. Al-Musztanszír 1253-ban megkapta a kalifa címet, öt évvel később pedig Mekka elismerte az önállóságát, így ő lett az iszlám világ legfontosabb politikai és vallási tekintélye. 1261-ben Bajbarsz helyreállította Kairóban a mongolok által megszüntetett Abbászida kalifátust, és a két uralkodó között feszültség keletkezett. Al-Musztanszír befogadta a reconquista elől menekülő andalúziai értelmiséget, akik virágzó kultúrát hoztak magukkal. Az emír megújította a kereskedelmi szerződéseket Genovával, Pisával, Velencével, és kapcsolatot létesített Szudánnal és a norvég királlyal. Firenzéből aranyforint-verő szakembereket hozatott Tuniszba. Az európai kereskedők számára engedélyezte, hogy piacot és kereskedelmi telepeket (funduks) hozzanak létre. A befolyó jövedelmet a hadsereg fordította. Zsoldosokat is hozatott Dél-Európából.

Szicília gabonája rendkívül fontos volt a Földközi-tenger országai számára. 1221-ben II. Frigyes császár küldötte és a tuniszi Hafszida herceg egyezséget kötöttek: tíz évig szabad a kereskedés Tunisz és Szicília között, megfékezik a tuniszi kalózokat és a hajók biztonságban közlekedhetnek „Ifrikija” és Egyiptom között. Ezt a status quot borította fel Anjou Károly, amikor elfoglalta Sziciliát 1266-ban. Károly már korábban megkapta Lajostól Maine-t és Anjou-t, majd házasság révén az ölébe hullott Provence is, így a Mediterráneum jelentős urává lett. Igaz, északon Genova, Pisa, Velence, nyugaton az aragóniai uralkodóház, keleten pedig VIII. Mihály bizánci császár veszélyeztette Károly területét.

Károly Viterbóban megállapodott Kelemen pápával és Lajos küldötteivel, hogy Károly élelemmel, állatokkal segíti a kereszteseket. Kimondták, hogy az Adriai tenger partján lévő Achaia-i fejedelemség Anjou protektorátus alá kerül, Vilmos fejedelem el is ismerte Károlyt hűbérurának. Az egyezményt a gyerekeik házasságával pecsételték meg. Károly megállapodott II. Balduinnal, Konstantinápoly korábbi latin császárával is, hogy magas fizetségért katonasággal segíti őt elvesztett területe visszaszerzésében. Ezt a megállapodást is a gyermekek házasságával erősítették meg.

Kasztíliai Enrique és Federico, valamint Konradin fellázították dél-Itáliát az Anjou-uralkodó ellen, de a tagliacozzói csatában Károly győzött, és kegyetlenül végzett a lázadókkal. Ezután békés szándékkal fordult al-Musztanszír felé. Szüksége volt a tunéziai aranyra, al-Musztanszírnak pedig a szicíliai búzára.

IX. Lajos keresztes hadjárattal akarta visszafoglalni Bajbarsztól Caesareát, Arszufot és Szafadot. Ehhez Anjou Károly segítségét kérte, és Szicíliát támaszpontnak használta volna. 1268 elején Bajbarsz egy mongol támadás hírére elindult Gázába. Elfoglalta Jaffát, Beaufort-t, sorra a Földközi-tenger keleti partján lévő városokat, majd betört Antiochiába, ahol katonái mintegy százezer frankot öltek meg, lerombolták a templomokat, dúltak, fosztogattak. A hírre az érintettek tárgyalni akartak Bajbarsz-szal. 10 év fegyverszünetben egyeztek meg, a szultán nagy területeket szerzett Gázában, és számos település bevételéből részesült. 1269-ben Bajbarsz és Károly küldötteket cseréltek, és al-Musztanszír követet küldött Lajoshoz. E négy főszereplő köré 16 államból álló szövetségi háló szövődött, köztük Magyarországgal (71.). Valóságos pán-eurázsiai háború volt ez.

Lajos királyhoz csatlakozott Aragóniai Jakab, és az angol III. Henrik fia, Edward. A franciáknak nem volt hajóhada, sem hajóépítő ipara. Lajos Velencétől és Marseilles-től hiába kért segítséget, végül Genova titokban ígért 19 hajót a franciáknak. Ekkor már a bizánciak és a mongol Ilkánátus is részt vett a mamelukellenes koalícióban. Aragóniai Jakab hajókkal, Kasztíliai Alfonz pénzzel és lovakkal járult hozzá a vállalkozáshoz. Máshonnan is érkezett támogatás, így 1269 augusztusában Barcelonában 800 lovas, néhány ezer gyalo-

gos, nagy számú harci ló, harminc nagy hajó, több mint húsz gálya és kisebb hajó állt rendelkezésre. 1269. szeptember 4-én útra kelt a hajóhad. Néhány napon belül borzalmas viharok csaptak le rájuk, mire Jakab visszafordult. Két fia továbbhajózott Akkóba, hogy megütközzenek Bajbarsz-szal. A csatában a francia parancsnok elesett, a katalán-aragón keresztések visszafordultak, IX. Lajos is visszavonult Aigues-Mortes-be.

Mindeközben al-Musztanszír követei útján tárgyalt Károllyal és Lajossal, de nem tudtak megegyezni. A Capeting Franciaország és a Hafszida Ifrikija között a kereskedelem és a pénz lett volna a téma, ám IX. Lajos azt javasolta, al-Musztanszír térjen át a keresztény hitre. Volt-e realitása annak, hogy egy muszlim kereszténnyé legyen? A mongol Abaka és a bizánci VIII. Mihály hajlandónak mutatkozott az áttérésre, és Al-Musztanszír sem zárkózott el. Lajos kereszteseit Károly hajókkal, ostrom- és harci gépekkel, fával, lovakkal segítette, és megfizette az adósságát. Károly szövetséget kötött Bizánc szomszédaival is. 1269 szeptemberében tárgyalt IV. Béla magyar királlyal. Úgy gondolta, Béla megfelelő ellensúly lehet VIII. Mihállyal szemben a térségben. Meg is egyeztek kettős házasságokban: István herceg két gyermeke összeházasodik Károly gyermekeivel. A szövetségbe bevonták a bolgár cárt és a szerb királyt is. 1269 őszén tehát mind a Bajbarsz, mind a Lajos köré szerveződött koalíció kész volt a küzdelemre.

Lajos 1270. március 15-én elindult Párizsból Szicília felé. Károlynak közben újabb gondja támadt, a bizánci császár megtámadta Achaiát. Erre odarendelte a királyi hajókat, még jövődöbelijének, Magyarországi Mária hercegnőnek a hajóit is Dalmáciából. Sietve szedetett össze hajókat, matrózokat, élelmet és a Regno lakóira újabb adót vetett ki. Ugyanakkor kellett a Szicíliába érkező Lajos részére is ellátmányt biztosítani. Károly lendületesen intézkedett. Palermóba ment, de még nem csatlakozott a bátyjához.

A kereszties hadjáratban való részvétel alap gondolata az volt, hogy e vezeklés által bűnbocsánatot lehet nyerni. Indulás előtt Lajos a királyságát szent patrónájának ajánlotta. Elbúcsúzott a feleségétől, aki soha többé nem látta sem őt, sem az egyik fiát. Április

közepén elérkezett a sereg Clunybe, ahonnan a Rhône völgyében dél felé fordultak. Aigues-Mortes-ban eleinte igen kevés kereszties lovag gyűlt össze. A genovai hajóhad sem volt sehol. Végül 10-15 ezren jöttek össze. VIII. Mihály azt üzentte, ha visszatartják Anjou Károlyt a támadástól, hajlandó egyházát Rómával egyesíteni. Erre ígéretet kapott. Lajos seregében harc tört ki a franciák, provanszáliak, katalánok között. Több mint száz embert öltek meg. Lajos felakasztatta a felbujtókat. Ez rossz ómennek számított.

Lajos flottája 1270. július 1-én futott ki a tengerre Szardínia felé. Nagy vihar csapott le rájuk, az ivóvizük elszennyeződött, sokan beteges lettek. Lajos a Montjoie hajó fedélzetén jelentette be, hogy Tuniszba mennek. A bárók beleegyeztek, mert Tunisz közelebb volt a Szentföldnél, és jó zsákmányt ígért. A flotta július 15-én elindult Tunisz felé.

A Hafszida fővárost meglepte az ellenséges hajóhad érkezése, bár a vízellátása jó volt, így hosszabb ostromot is kibírhatott. Al-Musztanszír éppen egy beduin törzs lázadását törte le. Ekkor beengedte a keresztieseket Tunisz és a tenger között elterülő tó partjára. Innen szétrajzottak a katonák, és nem találtak vizet. Ezért megtámadták Karthágót, bevették, és lefejeztek „minden szaracént, akit találtak”, a barlangokba menekült lakosságra rágyújtották a kijáratokat. Lajos az erődön kívül veretett sátrat magának. Ekkor Al-Musztanszír segítségül hívta a környező berber és más törzseket, és dzsihádot hirdetett a betolakodók ellen. Bajbarsz mamelukokat, és berbereket küldött a keresztiesek ellen.

A harc furcsán kezdődött. Al-Musztanszír nem mozdult a sátrában. Lajos és Károly szintén vonakodott harcba kezdeni. A Hafszidák nem értették, mit akar Lajos. Július vége, augusztus eleje volt, óriási volt a hőség, láz és dizentéria ütötte fel a fejét, nem volt tiszta ivóvíz, sem ennivaló. A holttestek megmérgezték a folyókat, kutakat. A király egyik fia meghalt. Lajos és egy másik fia szintén beteg lett. A járvány Tunisz városában is pusztított. IX. Lajos francia király 1270. augusztus 25-én meghalt. Károly ekkor csatlakozott a keresztiesekhez, de már nem találta életben a fivérét. A kereszties háború sorsa immár Anjou Károly kezében volt. Lajos halálával minden megváltozott. A

mamelukellenes szövetség összeomlott. Károly inkább diplomáciai úton intézte volna a válságot, és Bajbarsz sem, Al-Musztanszir sem akart harcolni, de a két nagy hadsereget foglalkoztatni kellett.

Károly 1270. aug. 25-én Karthagóba érkezett. Két gálya és négy, lovakat szállító hajó, majd még 18 hajó jött vele, összesen 1500 emberrel és 270 lóval. Mindezt fizetnie kellett, ezért Károly haladékat kért a pápai kúriától az adója ügyében, kölcsönökért folyamodott, és Palermótól gabonát, lisztet, kétszersültet követelt. Kalábriától is nagy mennyiségű élelmet, például tízezer csirkét kért. Kölcsönöket vett fel, a lányának, Izabellának a hozományából is elvett. Augusztus 18-án Palermóból Trapaniba ment.

A keresztetek azt remélték, hogy búcsút nyernek, ha küzdenek a Szentföldért – az, hogy ehelyett Tuniszba mennek, azért nem zavarta őket, mert Tuniszban is az igaz hitért harcolhattak, egyébként pedig al-Musztanszir támadása fenyegette őket. Károly terve az volt, hogy elzárja az al-Bahira lagunát, mert a Hafszidák ott halmozták fel élelmiszer- és fegyverkészleteiket. A súlyos fegyverzetű keresztetek a tóba szorították ellenfeleiket. Egy erős homokvihar viszont inkább a franciákat sújtotta. Végül a keresztetek tekintették magukat győzteseknek, a „szaracénok” nagyon sok halottat vesztek. Károly al-Bahirában rendezte be hadállását, és fából kastélyt építtetett. Közben tárgyalásba bocsátkozott al-Musztanszirrallal. Az emír igen nehéz helyzetben volt az élelem hiánya és a tuniszi kikötő kéthónapos blokádja miatt. Károly sem állt jobban, egyre jobban eladósodott. Károly mögött nagy hadsereg állt, de az emír nem engedett, dzsihádot hirdetett ellenük.

III. Fülöp, az új francia király 1270. október 2-án teljes seregével és jelentős felszereléssel megindult a Hafszidák ellen. A tunéziaiak parancsnoka, megkímélendő a katonáit, átengedte a táborát az ellenségnek. Most Károlyon és Fülöpön múlt: meglegszenek-e a tábor kifosztásával, vagy folytatják a harcot. Károly valójában nem akarta bevenni Tuniszt, számára a Szicíliával való kereskedelem és a Tuniszból származó adó volt a fontos. Közben a kereszties lovagok kifosztották a hafszida táborát, megölték a sebesülteket, és máglyán elégették a halottakat a tunéziaiak felháborodására.

Károly 1270. október 2-án diadalmasan jelentette győzelmét a Szentszéknek. Al-Musztanszírral október 30-án tizenöt évre szóló tűzszüneti egyezményt kötött, amelyet III. Fülöp, Konstantinápolyi Balduin és még mások is aláírtak. Egy arab nyelvű változat maradt fenn a szövegből. Eszerint biztosítják a kereskedelmet és a szabad mozgást a Hafszida Ifrikija és a Földközi-medence északi része között. A keresztények megvédik a muszlimokat a kalózzal szemben, hasonlóan védelmet élveznek a keresztények Hafszida területeken. Keresztény és muszlim hajók egyaránt kiköthetnek tunéziai kikötőkben. A partra vetődött hajók visszatérhetnek az övéikhez. A latin keresztény közösségek szabadon gyakorolhatják hitüket, templomokat is építhetnek Ifrikija területén, és nem szabad őket áttéríteni. Az egyezmény először rögzítette írásban a keresztények jogait.

A tuniszi békeszerződés 210 ezer uncia aranyban szabta meg a kártérítés összegét, amivel az emír tartozott a keresztéseknek. Ez közel a fele volt a francia korona évi bevételének. Egy-egy harmad részt Károly, illetve III. Fülöp kapott, a harmadik részen francia bárók osztoztak. Emellett al-Musztanszír korábbi fizetési kötelezettségét megkétszerezték, öt évi hátralékát is kamatostól ki kellett fizetnie. Al-Musztanszír ezzel megvette a békét Károlytól. Mindkét fél jól járt az egyezséggel: al-Musztanszír békében élhetett, és hozzájutott a szicíliai búzához; Károly déli határa és exportpiaca immár biztonságban volt, és egyenletesen befolyó jövedelemre számíthatott.

A békeszerződés fogadtatása változó volt. Voltak, akik „annyi szaracént szerettek volna megölni, ahányat csak tudnak” (140), és Tuniszt teljesen elpusztították volna. Az egyszerű kereszties lovagok a kártérítésből nem részesedtek, ők harcolni, zsákmányolni akartak. Al-Musztanszír alattvalói ellenállás nélkül fizették a kártérítést a békéért.

Ellentmondással tele konfliktus volt az, amely al-Musztanszír és Anjou Károly között kibontakozott. Mindkét dinasztiának hatalmas hadserege volt, mégis hajlandók voltak tárgyalni. Mindketten eltértek a korabeli normáktól: Károly pénzügyekben tárgyalt kereszties társai háta mögött, al-Musztanszír pedig keresztény zsoldosokkal vívta a dzsihádot. A kereszties lovagok az üdvösségért áldozták fel az életüket, de erről senki sem biztosította őket. A másik oldalon a dzsihád harcosok-

nak harc helyett fizetniük kellett a békéért, amit pedig nem is akartak. Al-Musztanszír és Károly szent háborút hirdettek egymás ellen, mégis megegyeztek: muszlim, keresztény kölcsönös jogokkal és felelősséggel élhetett, biztonsággal közlekedhetett. Azaz békés kapcsolatok alapjait fektették le, új diplomáciai és kereskedelmi hálózat épülhetett, ami váratlan volt azok után, hogy a keresztések támadták meg Tuniszt. IX. Lajos utolsó kereszties hadjárátában meg akarta téríteni vagy meg akarta semmisíteni a muszlimokat. Ehelyett hadjárata megegyezéssel ért véget. A következő tizenöt év alatt békés egyezmény kötötte össze Franciaország „legkeresztényibb” Capeting királyát Tunisz „kalifájával”.

Ma is rejtély, miért mentek a kereszties hadak Tuniszba a Szentföld helyett. *Saba Malaspina* kalábriai krónikás pap szerint al-Musztanszír azért fizetett adót Károlynak, hogy szabadon vehessenek búzát Sziciliából, és bántatlanul közlekedhessenek a szicíliai tengeren. Tunisz ekkor visszatartotta az adót, ezzel hívta ki maga ellen a támadást. Saba profán, pénzközpontú magyarázatával szemben *Geoffroy de Beaulieu*-tól, Lajos király gyóntatójától vallási magyarázatot kapunk. Lajos azért indult Tuniszba, hogy megtérítse a szaracénokat. A XIX. század végén *Richard Sternfeld* német történész szerint nem Károly térítette el a keresztieseket, mert az ő célja Bizánc elfoglalása volt. A keresztiesek Tuniszba irányításáért kizárólag Lajos volt felelős.

Más történészek mást emeltek ki: „a lovagkirály” „misszionárius királlyá” változott, hogy elfogalhassa a tunisziak lelkét (*Étienne Delaruelle*); a királyt a keresztény humanizmus szelleme hatotta át, egyformán tisztelte a muszlim és a keresztény embert (*Michael Mollat*); Lajos Tuniszba al-Musztanszír megtérítése céljából ment (*Jean Richard* és *Jacques Le Goff*); Lajos utolsó kereszties háborúja valami „nagy magányos álom” volt (*Georges Duby*). *Gian Luca Borghese* szerint a francia király tulajdonképpen a Regnót akarta megvédeni Tunisztól. Szerzőnk, Lower szerint Lajos és Károly számára egyaránt fontos volt a pénz és a térítés. Károly nagyon rossz anyagi helyzetben volt. (A szerző közli tartozásainak összegét.) A tuniszi békeszerződés értelmében Károly hozzájutott 60 000 arany értékű régi tartozáshoz, és 24 000 járt neki évente a jövőben. A „tunéziai adó” miatt még sok vita folyt a későbbiekben.

Lower ezután a tuniszi kereszties háború szereplőinek szándékait elemzi. Károly mindenekelőtt biztosítani akarta az Anjou uralmat a Regno fölött. Ezt leginkább al-Musztanszír veszélyeztette. Károly további célja a terjeszkedés volt Nyugaton Provence, Szardínia, az Aragón korona területei felé, keleten az Égei tenger és Bizánc irányában. Keleten a házassági diplomácia Magyarországgal és Achaiával és a szövetség II. Balduin császárral megfelelő védelmet biztosított Bizánccal szemben. Károly béketárgyalásokra törekedett Bajbarsz szultánnal.

Lajos érdekeit nehezebb feltárni. Évekig készülődött a mameluk állam ellen, de az utolsó pillanatban Tunisz ellen fordult. Valószínű, hogy a hittérítés vonzotta. Szentföldi kampánya különben is összemomlott: nem kapott időben segítséget sem Károlytól, sem a genovaiaktól és Ilkán Abaqától sem. A legkatolikusabb király térítéssel foglalkozott már egyiptomi fogsága idején és Cipruson is. A mongolokat is megpróbálta kereszténnyé tenni, de Mögke kagánnál ellenállásba ütközött.

Ezután Lajos király a franciaországi zsidók felé fordult. A Meluni Rendeletben (1230) felszámolta az uzorát, a nagy kölcsönöket, és megtiltotta, hogy a kölcsönöket visszafizessék a zsidóknak. Lajosnak szüksége volt a zsidók jövedelmére, hogy azt a konstantinápolyi latin államra és az 1248. évi kereszties hadjáratára fordíthassa. Szigorúan betartatta a pápai rendeletet hogy a zsidók a ruházatukkal különböztessék meg magukat a keresztényektől (IV. Lateráni zsinat, 1215), illetve, a kereszténységet sértő mondatok miatt nagy mennyiségben égettetett el Talmudot (1239 IX. Gergely pápa rendelete). Később Lajos már kényszerítette a zsidókat az áttérésre.

Lajos hasonlóan közeledett al-Musztanszírhoz is. Hadserege jelenlétével megfélemlítette az emírt, s azt remélte, majd népe is követi a kereszténység felvételében. Tuniszban a ferencesek és a dominikánusok igyekeztek diszkréten téríteni, de így is előfordult, hogy öt ferences papot megöltek Marakesben. Lajos Abu Zakarijának és fiának, al-Musztanszírnak felhalmozott vagyonát akarta megszerezni, hogy azt kereszties hadjárataira fordíthassa. Al-Musztanszír, hogy megelőzze a király támadását, 80 ezer aranyat küldött Párizsba, Lajos a pénzt elfogadta, ezután megtámadta Tuniszt.

Lajos Tunisz felől akart Alexandriába jutni. Úgy gondolta, ez lovakkal négy napi út. A valóságban 1600 mérföld a távolság, ezért felmerülhet, hogy a tuniszi keresztes háborút földrajzi tévedés okozta. Michael Lower szerint ennél valószínűbb, hogy Lajos stratégiaileg látta fontosnak Tuniszt. Tuniszból ugyanis fenyegethették az alexandriai kereskedelmet, de fékezheték a kalózkodást, és megkönnyíthették a nyugat-európai katonai szállítmányok útját a keresztes államokba. Lajos számára a stratégiai szempontok összekapcsolódtak a hitélettel. Ki akarta üzni Tuniszból „a szaracénok barbár lezszármazottait, és meg akarta szüntetni utánuk a borzalmas szennyet.” (173. old.).

A békekötés után Károly azonnal kiadta a visszavonulási parancsot. Ennek során Trapáninál keresztesek ezrei fulladtak vízbe, 18 nagy és 40 kisebb hajó süllyedt el a hatalmas viharban. III. Fülöp király e hadjáratban számos családtagját veszítette el, és egyébként is katasztrofális volt az embervesztés.

A tuniszi vihar után Bajbarsz visszafoglalta az erődítményeket a templomosoktól, a máltaiaktól, az ispotályos rendtől és tízéves fegyverszünetet kötött Tripolival, majd 1271 júniusában megtámadta Ciprust. A viharban 1800 mameluk tengerész és katona esett fogságba. Közben Angliai Edward a mongolok segítségével Kelet-Anatóliában próbált szembeszállni Bajbarsszal, de vereséget szenvedett. Végül Ciprus és Jeruzsálem ura, Hugó és Bajbarsz 1272. április 21-én megkötötték az ún. casareai békét 10 évre, 10 hónapra, 10 napra és 10 órára. Keleten Bajbarsz tovább terjeszkedett, egyezményt kötött a frankokkal, a tripoli Jean de Montfort-ral, az ispotályosokkal és a templomosokkal.

1274–75-ben al-Musztanszír újra egyesített Tunéziával néhány környező törzset, majd a Hafszida birodalomhoz csatolta Algírt. Mindezt a békekötés tette lehetővé. A békében Károly is be tudta gyűjteni a neki járó adókat. A tunéziai-szicíliai személy- és áruforgalom, és búzaszállítás biztonságban folyt a tengeren. A Hafszida állam Velencével és Genovával is békét és kereskedelmi megállapodást kötött. Al-Musztanszír uralmának ezek az évei békében teltek, az ország aranykorát élte. Annál súlyosabb volt a visszaesés az emír halálának bekövetkezése, 1277 után.

A tuniszi kereszties hadjárat megerősítette a vallási felekezetek közti együttműködést a Mediterráneumban. Ironikus, hogy a kereszties háborúknak a kereskedelmi kapcsolatok felvirágzása lett a következménye. A hadjárat politikai és gazdasági rendet teremtett a Mediterráneumban anélkül, hogy vallási egységet erőltetett volna rá. Lajos király nem tette kereszténnyé Észak-Afrikát, a keresztények nem váltak muszlimokká, és fordítva sem. Lajos célja Észak-Afrikában „gyökerestől kiirtani a hitetlen szaracénok tévedéseit” (191). A mameluk katonák ugyanilyen indulattal keresztieket és oltárokat törtek össze és szerzeteseket öltek meg. Al-Muszdzsanzír dzsihádot hirdetett a frankokkal szemben. Érdekes, hogy e vad, harcias retorikával egyidejűleg tárgyaltak a békés megoldásról. Ez a skizofrén megközelítés vegyes válaszokat váltott ki a harcosokból: sokan elutasították a békét, mert rabolni akartak Tuniszban. A tunisziak egy része is folytatta volna az ellenállást. Keverték egymással az anyagi és lelki motivációk.

A tuniszi kereszties hadjárat ahelyett, hogy káoszt és megosztottságot okozott volna, a XIII. század végéig tartó bonyolult politikai, gazdasági és vallási együttműködést hozott létre a Földközi-tenger vidékén. A politikában a Hafszidák, mamelukok, frankok, Anjouk és Aragónok az egyezmények révén hatalmi egyensúlyt teremtettek, és elismerték minden állam vallását, jogait. Az üzlet a kölcsönösségen alapult muszlimok, keresztények és zsidók között. A történelem furcsa fintora, hogy Lajos király utolsó háborúja ahelyett, hogy megsemmisítette volna az iszlámot, a sokféleség felvirágzását hozta a Földközi-tenger vidékén az azutáni időkre, amikor ő már nem élt.

Michael Lower érdeklődését a Mediterráneum, azon belül a tuniszi kereszties hadjárat iránt *David Abulafia* keltette fel, aki számos könyvet írt a térség középkori történetéről. Lower maga is megtanult arabul a Chicagói Egyetemen, jelenleg a Minnesotai Egyetem oktatója. A 192–210. oldalakon bőséges bibliográfia található, és térképek és mutató segítenek a tájékozódásban.

Michael Lower: *The Tunis Crusade of 1270 – A Mediterranean History* (Az 1270-dik évi kereszties hadjárat – Földközi tengeri történelem). Oxford University Press, 2018. 216 o. ISBN 978-0-19-874432-0

Fodor Mihályné